Eduskunnan valtiovarainvaliokunta
Sivistys- ja tiedejaosto

Asia: HE 106/2017 vp Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2018

Teema: Toimenpiteet luku- ja kirjoitustaidon parantamiseksi

Totean lausuntonani hallituksen esityksessä eduskunnalle valtion talousarvioiksi vuodelle 2018 liittyvään teemaan toimenpiteet luku- ja kirjoitustaidon parantamiseksi seuraavaa:

Opetushallituksen vastuulle kuuluvat varhaiskasvatussuunnitelman ja opetussuunnitelmien perusteet sekä ammatillisten tutkintojen perusteet ovat keskeinen väline oppimistulosten parantamiseksi. Perusteet antavat pohjan paikallisille opetussuunnitelmille ja siten huolehtivat perustetasolla opetuksen yhdenvertaisuudesta koko maassa. Esi- ja perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet on uudistettu ja paikalliset opetussuunnitelmat on otettu käyttöön 1.9.2019 alkaen. Uudet varhaiskasvatussuunnitelmat on otettu käyttöön 1.8.2017 alkaen. Ammatilliset tutkintojen perusteet ovat parhaillaan uudistettavana ammatillisen reformin yhteydessä. Opetushallitus on tukenut uusien perusteiden käyttöönottoa koulutuksella ja informaatio-ohjauksella.

Talousarvioesityksessä yleissivistävän koulutuksen ja varhaiskasvatuksen toiminnallisena tavoitteena todetaan: ”Esi- ja perusopetus toteutetaan laadukkaasti ja tuloksellisesti siten, että oppilaat ja opiskelijat saavuttavat jatko-opintojen edellyttävät valmiudet ja koulutuksen läpäisy laadullisesti ja määrällisesti entisestään paranee.” Tämän tavoitteen saavuttamiseksi oppilaiden ja opiskelijoiden luku- ja kirjoitustaidoilla on aivan keskeinen asema.

Yleissivistävän koulutuksen opetussuunnitelman perusteita sekä varhaiskasvatussuunnitelman perusteita yhdistää yhtenen näkemys kielen ja kielitietoisuuden merkityksestä kaikessa oppimisessa, vuorovaikutuksessa ja työskentelyssä. Perusteissa nähdään luku- ja kirjoitustaito laajasti ja koko ajan kehittyvänä osana erilaisia lukutaitoja, kuten puhutun ja kirjoitetun tekstin lukutaito, kuvanlukutaito, matemaattinen lukutaito. Perusteissa tätä laajaa käsitystä luku- ja kirjoitustaidosta kutsutaan monilukutaidoksi. Monilukutaito on erilaisten tekstien tulkinnan, tuottamisen ja arvottamisen taitoja, joita tarvitaan opiskelussa, työelämässä ja oman identiteetin rakentamisessa. Luku- ja kirjoitustaito ankkuroituvat etenkin äidinkielen ja kirjallisuuden oppinaineen opiskeluun, mutta tavoitteena oleva kriittinen ja kulttuurinen lukutaito karttuu kaikkien oppiaineiden opiskelussa.

Suomalaisten lasten ja nuorten lukutaito on useissa kansainvälisissä mittauksissa ollut hyvä, mutta merkittäviä ja opetuksen kannalta huomioon otettavia lukutaidon eroja on havaittavissa. Vaikka koulujen väliset erot ovat edelleen pienet, huolta aiheuttavat etenkin erot sukupuolten osaamisessa sekä hyvän ja heikon osaamisen polarisoitumisessa. Samoin perheiden sosioekonominen tausta, alueelliset erot, lukuharrastuksen väheneminen ja lukumotivaatio näkyvät mittauksissa. Nämä erot ovat nähtävillä esimerkiksi PISA- ja PIRLS-tutkimuksissa, eli kun on tutkittu yhdeksäsluokkalaisten ja neljäsluokkalaisten lukutaitoa. PISA-lukutaitotutkimuksen tulokset ovat laskeneet huippuvuodesta 2006 (547;21 pistettä). Ilahduttava on kuitenkin, että vuoden 2015 PISA-mittauksessa lukutaidon lasku oli pysähtynyt (2012:524; 2015: 526).

Kansallinen koulutuksen arviointikeskus (Karvi) arvioi keväällä 2014 äidinkielen ja kirjallisuuden oppimistuloksia perusopetuksen päättövaiheessa. Toisena arvioitavana osa-alueena oli kirjoittaminen. Kirjoittamisen osaamisessa oli erityisestä havaittavissa tyttöjen ja poikien välinen osaamisero: tyttöjen keskimääräinen taso oli 18 prosenttiyksikköä poikia korkeampi. Pojista noin joka viidennellä kesätyöhakemuksen taso oli heikko, joten taidot tuskin riittäisivät kunnon hakemuksen laatimiseen arkielämässä. Tytöistä heikon hakemuksen kirjoitti yksi kahdestakymmenestä. Lisäksi lukioon suuntaavien ja ammatillisiin opintoihin aikovien tulosten ero oli suuri.

Luku- ja kirjoitustaitoa käsittelevien tutkimusten tulokset on otettu huomioon uusien opetussuunnitelmien perusteiden laadinnassa. Opetus- ja kulttuuriministeriön tuella on lukutaitoa tuettu vuosina 2012–2015 *Lukuinto*-hankkeessa, jossa etsittiin koulujen ja kirjastojen yhteistyön toimivia malleja. Lisäksi opetussuunnitelman laadinnassa on otettu huomioon Euroopan neuvoston antama suositus (*The Language Dimensions in all subjects*, 2015) koulun opetuskielen ja tekstikäytänteiden tukemisen merkityksestä yhdenvertaisen ja laadukkaan koulutuksen toteuttamisessa ja koulutuksessa menestymisessä.

Tutkimusten perusteella voidaan sanoa, että koulutuksellinen tasa-arvo ja yhdenvertaisuus eivät enää toteudu halutulla tavalla. Lisäksi opettajien arjen havainnot kertovat muutosprosesseista, jota harvoin tehtävät mittaukset eivät tavoita. Tutkimustietoa ja selvityksiä tarvittaisiin lisää. Oppilaiden ja opiskelijoiden yksilölliseen ohjaamiseen tarvittaisiin koulussa enemmän aikaa, joten pienemmät opetusryhmät antaisivat mahdollisuuden yksilöllisempään opetukseen ja etenkin kirjoittamisen ohjauksessa tarvitaan opettajan yksilöllistä palautetta. Luku- ja kirjoitustaidon vaatimukset ovat nykypäivänä korkeat, eikä opiskelussa ja työelämässä tarvittavia taitoja opita ilman tietoista ohjausta ja opetusta.

Opetushallitus pitää tärkeänä, että yhdenvertaisuuden turvaamiseksi luku- ja kirjoitustaidon osaamista tuetaan erilaisin toimenpitein ja niille osoitetaan lisäresursseja. Luku- ja kirjoitustaidon oppiminen ja syveneminen on elinikäinen prosessi, joten toimenpiteiden tulisi kohdistua eri-ikäisiin neuvola- ja kirjastotoiminnasta aina vammais- ja vanhuspalveluihin.

Opetushallituksen näkemyksen mukaan luku- ja kirjoitustaitoa voitaisiin parantaa esimerkiksi seuraavien toimenpiteiden avulla:

Toimenpide 1. Monilukutaito-hanke

Opetuksen pedagoginen kehittäminen ja uudistaminen ei onnistu ilman syvällistä tietoa siitä, mikä merkitys kielellä ja erilaisilla teksteillä on oppimisessa ja opiskelussa. Siksi luku- ja kirjoitustaidon opetuksen tueksi tarvitaan laajempi monilukutaidon konteksti, jotta (verbaalisen) kielen ja eri ilmaisumuotojen merkitys eri tiedonalojen opetuksessa ja oppimisessa tiedostettaisiin nykyistä paremmin. Eri aikoina hankittu opettajankoulutus ei välttämättä anna riittäviä valmiuksia kielitietoisen ja monilukutaitoa hyödyntävän opetuksen merkityksestä. Erityistä huomiota tulisi kiinnittää myös äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksen aineenhallinnan tukemiseen.

Toimenpide voidaan kytkeä myös osaksi Uusi peruskoulu ja Uusi lukio -ohjelmia, mutta myös ammatillisessa koulutuksessa huomion kiinnittäminen monipuolisiin tekstitaitoihin olisi olennaista. Parhaillaan toteutettavan kärkihankkeen monilukutaitohanke kohdistuu vahaiskasvatukseen ja alkuopetukseen.

Monilukutaito-hankkeessa tulisi sisältyä materiaalia opetuksen tueksi, tutkimusta ja täydennyskoulutusta. Uusi peruskoulu -hankeen mallin mukaan voitaisiin kouluihin kouluttaa kielitietoisuus-tutoropettajia tai kielitietoisuusagentteja, joiden tehtävänä olisi tukea kielitietoisten menetelmien käyttöä opetuksessa eri oppiaineissa. Tämä toiminta tukisi erityisesti myös monikielisten lasten ja nuorten opiskelukielen (suomen tai ruotsin kielen) taitoa.

Opettajien täydennyskoulutus voidaan toteuttaa myös osana opetustoimen ja varhaiskasvatuksen henkilöstökoulutusta sen painopistealueena tai erillishakuna, kuten 12.10.2017 haettavaksi avattu matematiikan ja johtamisen koulutushaku.

Toimenpide 2. Koulun kirjastotoiminnan tukeminen

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa kuvataan koulun kirjastotoimintaa, jota voidaan järjestää kasvatus- ja opetustyön tukemiseksi joko koulun omassa kirjastossa tai yhteistyössä muiden kirjastojen kanssa. Uudessa kirjastolaissa mainitaan kirjaston ja koulujen yhteistyö, mutta siihen ei velvoiteta. Käytännöt kirjastoyhteistyöstä vaihtelevat kunnittain. Kirjastoammattilaisten asiantuntemusta tarvitaan esimerkiksi tiedonhankinnan ja tiedon arvioinnin opetuksessa sekä innostavan lukemisen valinnassa.

Käytäntöjen yhdenmukaistaminen kaipaisi suositusluonteista ohjausta ja kattavaa selvitystä koulukirjastojen tilasta. Tilastotietoa koulukirjastojen määrästäkään ei ole saatavilla. Suosituksen ja selvityksen laadinnan pohjana voitaisiin käyttää vuonna 2014 uudistettua *Hyvä koulukirjasto* -julkaisua, jonka ovat laatineet yhteistyössä Suomen koulukirjastoyhdistys ja Opetushallitus. Koulun kirjastotoiminnan tueksi tarvittaisiin paikallisia ja valtakunnallisia koulukirjastokoordinaattoreita, jotka olisivat kirjastoalan ammattilaisia ja erikoistuneita pedagogiseen toimintaan. Toimenpiteen toteuttamiseksi tarvittaisiin myös erityistä tukea myös niille kouluille, jossa kunnan kirjastopalveluja ei ole luontevasti saatavilla.